

Een wetenschappelijke kennisbasis voor sociaal werkopleidingen

Kennisbasis sociaal werk

Meer dan ooit moeten sociaal werkers kunnen putten uit de rijke bronnen van de ondersteunende disciplines. Bovendien moeten zij de wetenschappelijke basis van hun werkzaamheden overtuigend voor het voetlicht brengen. De beroepsopleidingen hebben daarom de handen ineengeslagen en een gemeenschappelijke kennisbasis voor sociaal werkopleidingen ontwikkeld.

door
Ed de Jonge,
Raymond
Kloppenborg
& Marijke van
Bommel

E

r komt heel wat kijken bij het ontwikkelen van een opleiding voor sociaal werkers. Om te beginnen moet natuurlijk worden

vastgesteld waartoe de professionals worden opgeleid. Dan gaat het om de zogeheten startbekwaamheid voor het beroep. Maar hoe bepaal je die beroepsbekwaamheid, en hoe omschrijf je die op een handzame manier? Voor het bepalen van de beroepsbekwaamheid onderzoek je uiteraard de beroepspraktijk, niet alleen in het hier en nu maar bijvoorbeeld ook ontwikkelingen in de praktijk, in aanpalende beroepsdomeinen en in de internationale context. Er zijn uiteenlopende benaderingen en benamingen in omloop voor het

vastleggen van de resultaten van deze zoektocht: eindtermen, kwalificaties, leerdoelen, beroepscompetenties, rollen, kerntaken. Wanneer uit deze conceptuele mogelijkheden een keuze is gemaakt en bijvoorbeeld de centrale competenties of taken zijn vastgesteld, dan moet vervolgens worden uiteengehaald waaruit deze clusters zijn samengesteld. Dat gebeurt doorgaans in termen van kennis, vaardigheid en houding.

Bewust en onbewust

Laten we inzoomen op kennis als een facet van de beroepsbekwaamheid. Kennis is meer dan louter informatie en minder dan wijsheid. Informatie is immers niet meer dan een bijeen geraapte verzameling van weetjes en dat is voor een beroepsopleiding te weinig.

Wijsheid daarentegen veronderstelt eerder een diep inzicht in het leven en de werkelijkheid, en dat lijkt juist weer te hoog gegrepen als uitkomst van een initiële beroepsopleiding.

Professionele kennis kan worden omschreven als een samenhangend geheel van weten gericht op begrijpen (weten wat) en ingrijpen (weten hoe), op reflecteren en leren, op verantwoorden en legitimeren. Binnen die professionele kennis kunnen echter weer uiteenlopende soorten van kennis worden onderscheiden.

In het algemeen is professionele kennis opgebouwd uit drie basale bestanddelen: ervaringskennis van professionals en cliënten, praktijkkennis van de beroepsgroep en wetenschappelijke kennis. Verder kan een onderscheid worden gemaakt >>

Bouwstenen met kernthema's	
A. Beroep sociaal werk	• A.1 Kernwaarden en de maatschappelijke opdracht van het sociaal werk • A.2 Kerntaken en grondvormen van beroepshandelen van het sociaal werk • A.3 Legitimering, onderbouwing en positionering van het sociaal werk
B. Gebruikers sociaal werk	• B.1 Sociale kwaliteit van samenleven • B.2 Sociaal functioneren van individuen, groepen en gemeenschappen • B.3 Sociale ontwikkeling en individuele levensloop
C. Werkwijzen sociaal werk	• C.1 Praktijktheoretische benaderingen • C.2 Methodisch werken • C.3 Normatieve en levensbeschouwelijke dimensie
D. Organisatie sociaal werk	• D.1 Sociale kaart: overzicht van voorzieningen • D.2 Sociaal werk organisaties: bestuur en beleid • D.3 Sociaal werk organisaties en sociaal ondernemerschap
E. Maatschappelijke context sociaal werk	• E.1 Politiek beleid en wetgeving • E.2 Historische context • E.3 Internationale context
F. Onderzoek en innovatie sociaal werk	• F.1 Praktijkgericht onderzoek in het sociaal werk • F.2 Methoden van onderzoek in sociaal werk • F.3 Innovatie van het sociaal werk
G. Professionalisering sociaal werk	• G.1 Leervermogen • G.2 Vakbekwaamheid • G.3 Loopbaanontwikkeling en employability

tussen expliciete kennis, kennis waar je je bewust van bent, en impliciete kennis, kennis die je wel bezit en gebruikt maar waar je je doorgaans niet bewust van bent en soms ook niet volledig bewust van kunt worden. De meeste mensen zijn zich bijvoorbeeld niet bewust van de regels die ten grondslag liggen aan hun moedertaal, terwijl ze die taal wel vloeiend spreken en dus in zekere zin de regels toepassen. Bij het spreken van een vreemde taal wordt vaak juist wel bewust nagedacht over de regels die daarvoor gelden, terwijl het toepassen daarvan aanvankelijk niet altijd eenvoudig is. Daarmee is ook gezegd dat we kennis zozeer eigen kunnen maken dat we handelen zonder ons nog (volledig) bewust te zijn welke kennis daaraan ten grondslag ligt. Deze onbewuste kennis heeft zo zijn voordelen. We kunnen daardoor namelijk snel handelen wanneer dat mogelijk en nodig is. Er kleven echter ook nadelen aan. We kunnen dan wel een zekere virtuositeit in ons handelen bereiken maar het valt ons moeilijk dat handelen te onderbouwen en te verantwoorden of te veranderen en bij te sturen.

Reflectieve professional

De kennisbasis van sociaal werk die onlangs is ontwikkeld, beperkt zich tot de expliciete wetenschappelijke kennis die ten grondslag ligt aan de brede basis van de beroepsuitoefening van sociaal werk in het algemeen. Het betreft de wetenschappelijke kennis die alle sociaal werkers met elkaar delen, los van hun professionele profilering of specialisme. De voorgaande inleiding maakt duidelijk dat dit slechts een deel is van alle bagage die een sociaal werker in huis moet hebben om het goede werk goed te kunnen verrichten. De kennisbasis gaat niet over houdingsaspecten of vaardigheden, en ook niet over de meer persoons- en context-gebonden ervaringskennis of praktijkkennis. Maar ondanks deze afbakening is de gemeenschappelijke kennisbasis wel van belang. In 2014 verscheen het rapport *Meer van Waarde* waarin op verzoek van de hogescholen een advies over het opleiden van sociaal werkers werd geformuleerd. Een belangrijk aspect in dat advies is dat de breedheid, de complexiteit en de onvoorspelbaarheid van sociale vraagstuk-

ken vraagt om reflectieve professionals, en dat de reflectie van die professionals ook gevoed moet worden door wetenschappelijke kennis.

Bouwstenen

Vanuit de Vereniging Hogescholen is daarom een project gestart om de gemeenschappelijke kennisbasis van sociaal werk vast te stellen. Wij vormden de projectgroep. De kennisbasis, die nu dankzij de medewerking van vele experts tot stand is gekomen, kan beschouwd worden als een brug tussen wetenschap en praktijk. Daarom moest de ordening niet worden ontleend aan de wetenschappen, bijvoorbeeld op basis van een traditionele indeling in wetenschappelijke disciplines zoals psychologie en sociologie. Maar de ordening moest ook niet samenvallen met de praktijk, bijvoorbeeld door gebruik te maken van beroepscompetenties of kerntaken. Voor de brugfunctie is een eigenstandige ordening nodig, een tussenvorm tussen wetenschap en praktijk. Uiteindelijk hebben we een model ontwikkeld met zeven bouwstenen (zie figuur), waarbij elke bouwsteen is opgebouwd uit drie kernthema's (zie tabel). De basis voor deze indeling in zeven bouwstenen is tweeledig. Enerzijds berust de indeling in zeven bouwstenen op de drie typen sociaal werktheorieën die Malcolm Payne (2014) onderscheidt, namelijk theorieën over *wat sociaal werk is* (bouwsteen: Beroep sociaal werk); *hoe sociaal werk wordt uitgevoerd* (bouwsteen: Werkwijzen sociaal werk) en *voor wie het sociaal werk bedoeld is* (bouwsteen: Gebruikers sociaal werk). Anderzijds hebben we bij het ontwikkelen van het model gebruik gemaakt van de drie taakgebieden binnen brede professionalisering zoals beschreven door de commissie Franssen (Commissie Accreditatie Hoger Onderwijs, 2001). Deze indeling heeft inmiddels zijn waarde bewezen voor het hoger beroepsonderwijs, getuige de ordening van veel opleidingsprofielen, ook binnen het sociaal domein. Het eerste taakgebied betreft het *zelfstandig uitvoeren van de taken* als beginnend beroepsbeoefenaar. Dit taakgebied valt voor een groot deel samen met de bouwsteen betreffende de werkwijze. De overige twee taakgebieden hebben elk geleid tot twee aanvullende bouw-

stenen. Het tweede taakgebied heeft betrekking op het zelfstandig functioneren binnen en vanuit een organisatie in de bredere context (bouwsteen: Organisatie sociaal werk, en bouwsteen Maatschappelijke context sociaal werk). Het derde taakgebied betreft het vorm geven aan professionalisering van zichzelf als beroepsbeoefenaar en van het beroep (bouwsteen: Professionalisering sociaal werk, en bouwsteen: Onderzoek en innovatie sociaal werk).

Integrale benadering

Het resultaat is een model van zeven bouwstenen, die zodanig zijn geordend dat de onderlinge samenhang en verbinding zichtbaar wordt gemaakt. Het beroep vormt uiteraard de kern of het hart van het model. Van links naar rechts vindt een verschuiving plaats van de meer overstijgende macroaspecten naar de meer concrete microfacetten. Ook op de diagonalen in de zeshoek is sprake van samenhang. Zo is onderzoek en innovatie de context voor professionalisering, terwijl de organisatie de context vormt voor werkwijzen. De figuur kan dus ook worden gebruikt om allerlei dwarsverbanden tussen de bouwstenen te onderkennen. Het is uitdrukkelijk de bedoeling om de bouwstenen van de kennisbasis in hun onderlinge samenhang te begrijpen. Hoewel het de vrijheid van elke opleiding is om keuzes te maken met betrekking tot de manier waarop zij de kennisbasis in het onderwijs wil verankeren, gaat onze voorkeur niet uit naar onderwijs waarin elk onderdeel van de kennisbasis in een aparte onderwijs-eenheid wordt ondergebracht. Juist de integrale benadering is de kracht van sociaal werk, en dat zou volgens ons ook tot uitdrukking moeten komen in de manier waarop studenten als de professionals van de toekomst kennis verwerven.

Van perspectief wisselen

Als onderdeel van ons onderzoek hebben we enkele academici geïnterviewd die niet direct betrokken zijn bij sociaal werk maar wel nauw verbonden zijn aan een van de toeleverende wetenschappelijke disciplines, zoals sociologie, pedagogiek, economie, ethiek of recht. We vroegen hen of hun discipline ook door een eigen blik wordt gekenmerkt. Over het algemeen beantwoordden zij deze vraag met: 'Ja, er is een eigen (sociologische,

pedagogische, ethische) blik, en het is van belang dat sociaal werkers ook vanuit deze blik naar de sociaal-maatschappelijke werkelijkheid en naar hun professionele werkzaamheden kunnen kijken...'. En nu komt het belangrijkste deel: '... maar die blik bestaat altijd uit meerdere perspectieven, en het is van het grootste belang dat sociaal werkers die verschillende perspectieven kunnen innemen.' Pas wanneer sociaal werkers van perspectief kunnen wisselen, kunnen ze een werkelijk integrale kijk op de realiteit en op de beroepspraktijk ontwikkelen, en zijn ze in staat om kritische kanttekeningen te plaatsen bij gangbare opvattingen, zoals de publieke opinie of het overheidsbeleid. Die wetenschappelijke perspectieven zijn niet een onderdeel van de bouwstenen maar bezitten een meer overkoepelend karakter (zie figuur).

Verder versterken

De kennisbasis als resultaat van dit project kan volgens ons een belangrijke rol spelen bij het versterken van de kennisbasis van de beroepsopleidingen en daarmee van de sociaal werkers van de nabije toekomst. Een gedeelde kennisbasis stelt hen in staat de gemeenschappelijke taal voor hun beroepsuitoefening verder te ontwikkelen en daarmee een sterke en herkenbare positie in samenwerkingsverbanden en – niet te vergeten – het publieke debat in te nemen. De kennisbasis is ook behulpzaam bij het reflecteren op en het verantwoorden van het professioneel handelen. Tegelijk beschouwen wij het resultaat als een mooie stap in een ontwikkelingsproces

dat hier niet eindigt. De kennisbasis kan bijvoorbeeld een mooie aanleiding vormen voor opleidingen sociaal werk om vormen van uitwisseling en samenwerking te ontwikkelen, gericht op het verder versterken en uitbouwen van de kennisbasis. Ook internationale uitwisseling en samenwerking kunnen een goede impuls geven aan het versterken van de kennisbasis. Er liggen, kortom, nog vele kansen en mogelijkheden om deze kennisbasis te gebruiken als opstapje om sociaal werk verder te versterken. Daar leveren wij graag weer een bijdrage aan.

Ed de Jonge en Raymond Klop-penburg zijn beiden werkzaam bij Hogeschool Utrecht op het terrein van praktijkonderzoek binnen het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening en op het terrein van onderwijsinnovatie binnen het Instituut voor Social Work. Marijke van Bommel is onderwijskundig beleidsmedewerker bij de Instituten Sociale Studies en docent aan de Master Social Work van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Bronnen

- Commissie (Kwartiermakers) Accreditatie Hoger Onderwijs (Commissie Franssen) (2001). *Prikkelen Presteren Profileren: Eindrapport*. Amsterdam: Van de Bunt.
- Kloppenburg, R., Bommel, M. van & Jonge, E. de (2016). *Gemeenschappelijke kennisbasis van sociaal werk opleidingen in Nederland*. Sectoraal AdviesCollege Hogere Sociale Studies van de Vereniging Hogescholen.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory*. London: Palgrave Macmillan.

